

Високошколска војна настава у теорији и пракси

УДК 355.233.1

Проф. др Радосав Анђелковић, пуковник

Чланак је првенствено намењен студентима, слушаоцима, наставницима и руководећим (најодговорнијим) старешинама високих војних школа. На основу њега, могу се сагледати конкретно стање, ниво, квалитет, све активности и садржаји рада у високошколској војној настави са становишта теорије и праксе. Аутор је желео анализом потреба, стандарда и захтева у високошколској војној настави са становишта теорије и поређењем утврђеног стања с конкретном праксом и реалним стањем наставно-студијског рада у високим војним школама да покрене иницијативу код свих непосредних учесника за дубљим проучавањем креирања идеја и трагања за новим решењима ради унапређења високошколске војне наставе и наставно-студијског рада студената, слушалаца и наставника у високим војним школама Војске Југославије.

Пристап проблему

Под високошколском војном наставом, са становишта теорије војног васпитања и образовања у ВЈ, подразумевају се планирање и организовање таквих врста и модалитета наставних и организационих облика рада којима се у непосредној реализацији стварају велике могућности и бројне варијанте за активирање и непосредно испољавање студената и слушалаца у наставно-студијском раду високих војних школа.¹ Полазећи од теоријских разматрања суштине, потребе, могућности и значаја високошколске војне наставе, могуће је указати на конкретно стање и достигнућа на том плану, уочене проблеме и могућа решења у интензивирању високошколске војне наставе у високим војним школама у наредном периоду. У оквиру тога, са становишта теорије и праксе значајна су следећа питања и проблеми: 1) суштина и смисао високошколске војне наставе; 2) проблеми планирања,

¹ Под високошколском војном наставом подразумева се највиши и најорганизованiji степен (ступањ) наставе – трећи и четврти, који се организују на основном студијском школовању у војним академијама у трајању од четири и пет година школовања, на последипломском школовању и студијама војних наука и у школама за усавршавање професионалних официра ВЈ (ГШШ и ШНО).

организовања и реализовања високошколске војне nastave; 3) nastavni i organizacioni oblici rada u visokoškolskoj voјnoj nastavi; 4) potrebe, mogućnosti i varijante potpuniјег aktiviraња i ispoljavanja studenata i slušalaca u nastavno-studiјском radu, i 5) mentorski rad (voђење, usmeravanje i podsticanje studenata i slušalaca u nastavno-studiјском radu visokih voјnih škola).

Суштина и смисао високошколске војне nastave

Високошколска војна настава се организује, планира и реализује у високим војним школама (војне академије, последипломски и докторантски студиј војних наука и школе за стручно усавршавање професионалних официра ВЈ за обављање одговарајућих командних и командно-штабних дужности у командама и јединицама ВЈ). У процесу високошколске војне nastave образује се и оспособљава стручни и научни кадар ВЈ с високошколском стручном спремом.

Суштина високошколске војне nastave огледа се у следећем:

– високошколска настава, а тиме и високошколска војна настава, највиши је степен организоване nastave у нашем друштву и Војсци Југославије;

– у планирању, организовању и реализовању предметних области, циклуса тема и конкретних садржаја битно се разликује од основношколске и средњошколске nastave по избору и примени наставних и организационих облика рада;

– захтева веома стручан и квалификован наставнички кадар, развијену наставно-материјалну базу (повољне услове и могућности за рад) и активно учешће студената и слушалаца у наставно-студијском процесу.

Основни смисао високошколске војне nastave огледа се у томе што та врста или степен nastave захтева највећу свесну и стваралачку активност у наставно-студијском процесу. Без остварења тог услова у непосредној пракси не могу се испунити захтеви и удовољити основним карактеристикама и обележјима високошколске војне nastave. У нашем друштву о свим наведеним питањима и проблемима високошколске војне nastave детаљније се бави високошколска дидактика, а у високим војним школама ВЈ: војна андрагогија, војна психологија, високошколска војна дидактика² и методика.

Проблеми планирања, организовања и реализовања високошколске војне nastave

У садашњем процесу планирања, организовања и реализовања високошколске војне nastave веома је тешко издвојити степен високо-

² Високошколска дидактика као педагошко-андрагошка дисциплина интензивније се развија од половине 20. века. Детаљније се бави дидактичко-васпитним питањима из nastave и учења у вишим и високим школама. Конституисање и развој високошколске војне дидактике везују се за период од 1970. године, и бави се проблемима високошколске војне nastave у високим војним школама.

школске наставе (војне академије и последипломске и докторантске студије војних наука и школе за усавршавање професионалних официра – ГШШ и ШНО) од осталих степена и врста наставе које се изводе у ВЈ: 1) у борбеној обуци и васпитању команди, војника и јединица; 2) у средњој војној школи и војној гимназији, и у школама резервних официра и свих других облика курсирања и стручног оспособљавања и усавршавања у Војсци Југославије.

На основу досадашњих искустава и сазнања, веома је тешко или скоро немогуће, обезбедити посебне наставнике за различите нивое и степене оспособљавања наведених профила. Наставници предмета и предметних области груписани су у катедрама, а формиране матичне катедре реализују садржаје из својих области у свим другим војним школама, нивоима и степенима школовања и оспособљавања кадра. Како се део наставника високих војних школа појављује на скоро свим нивоима и степенима школовања и оспособљавања према утврђеним наставним плановима и програмима, уочено је да се настава изводи приближно на исти начин на свим нивоима код различитих профила. Према карактеристикама, та врста наставе ближа је средњошколском него високошколском нивоу наставе. Такав приступ су традиционално прихватили у пракси наставници, студенти и слушаоци војних школа из следећих разлога:

- не захтева веће ангажовање, појачане напоре, и непосреднију сарадњу наставника, студената и слушалаца у припреми наставе и њеној непосредној реализацији;

- наставни садржаји предмета и предметних области предвиђени НПП реализују се у потпуности скоро по свим темама, наставним јединицама, па чак и тезама. Такав прилаз олакшава рад на часу студената и слушалаца, доводи их у пасивну позицију (само слушају и праве белешке), а наставнике у тежу, активнију и доминантнију позицију у наставно-студијском раду у односу на студенте и слушаоце, уместо да буду само организатори, усмеривачи, контролори и ментори наставно-студијског рада у високим војним школама;

- најчешће доминира фронтални облик рада (рад са целом наставном групом, годином или класом) и предавање *ex-catedra*;

- индивидуални и групни рад студената и слушалаца за већину предмета потпуно је искључен, или је сведен на најмању могућу меру.

Најважнији услови које треба створити и потребе које треба задовољити да би се оствариле реалне претпоставке и могућности за организовање и успешно реализовање високошколске војне наставе, јесу:

- 1) квалитетан избор полазника (студенти и слушаоци) приликом селекције кандидата према њиховим психофизичким могућностима и степену мотивације. Посебно је значајан њихов фонд знања, као и вештине, навике и способности које поседују и на који начин су их стекли у претходном школовању. Такође, значајно је на какав стил рада и понашања су навикнути и припремљени у дотадашњем раду, школовању и оспособљавању и да ли се и у којој мери могу активно укључити

у процес високошколске војне наставе као активни учесници тог процеса;

2) квалитет наставничког кадра високих војних школа у садашњем тренутку, њихове стручне квалификације, радни и морални квалитети, академска и наставничка изборна звања која треба да имају у високошколској војној настави, одговара одредбама *Закона о војном школству* и војнонаучно-истраживачким установама. Веома је важно да ли ангажовани наставници имају извесних искустава у реализацији високошколске војне наставе, да ли су и колико припремљени и навикнути на такав стил и начин рада, колико су стручно, андрагошки, методолошки и дадактичко-методички оспособљени и практично припремљени за планирање, организовање и реализовање високошколске војне наставе, вођење истраживачких пројеката и активно учешће у стручним тимовима, менторском и тимском раду;

3) наставни објекти и просторије интернатског типа за наставни рад треба да буду превасходно пројектовани, опремљени и подешени тако да се на најбољи начин могу организовати индивидуални и групни рад у преподневном и поподневном времену. У добро организованом високошколској војној настави сваком студенту, слушаоцу и наставнику, у тренутку када то зажели, морају бити доступне разне информације неопходне за изучавање програмских садржаја и рад елабората и тактичких задатака, реализацију истраживачких пројеката, изради семинарских и дипломских радова, и магистарских и докторских дисертација. Наведене информације које се могу добити из литературе, часописа, студија и публикација објављених на страним језицима других земаља, као и преко Интернета, требало би да буду доступне у свако доба свим заинтересованим корисницима у високошколској настави;

4) активно учешће, непосредно ангажовање и испољавање наставника, студената и слушалаца у свим фазама наставно-студијског рада у процесу одвијања високошколске војне наставе.

Наравно, за ту врсту наставе, која чини највиши степен организоване наставе у ВЈ, неопходна је посебна, веома висока мотивисаност наставника, студената и слушалаца, организатора наставно-студијског рада, као и свих других непосредних и посредних учесника. Дакле, уколико се у пракси испуне наведени услови, задовоље исказане потребе и аранжирају праве наставне ситуације, створиће се веома погодна клима и радна атмосфера за организовање и реализовање високошколске војне наставе у високим војним школама Војске. Јер, на основу увида у квалитет, ниво и начин реализовања високошколске војне наставе у високим војним школама, може се закључити да у садашњем тренутку нису обезбеђени неопходни услови за њено организовање, а настава која се сада изводи у високим војним школама, према квалитету, карактеристикама и коначним резултатима у пракси, сигурно није на жељеном нивоу високошколске наставе.

Наставни и организациони облици рада у високошколској војној настави

У процесу планирања и реализовања високошколске војне наставе, са становишта теорије и праксе, најчешће се примењују следећи облици наставно-студијског рада: 1) фронтални облик; 2) групни облик и 3) индивидуални облик рада.

Фронтални облик рада значи заједнички рад студената и слушалаца под непосредним руководством наставника, који целокупни рад усмерава на целу класу (година школовања) или студентски вод (наставна група), при чему на организован начин обједињава реаговања, понашања и све планиране наставне активности студената и слушалаца у току наставе. Тај облик наставног рада посебно је погодан за примену у високошколској војној настави када се реализују нови, сложени и веома компликовани садржаји градива, мање познати студентима и слушаоцима, када за њихову реализацију има мало времена, или када се за реализовање таквих области и садржаја ангажују изузетни стручњаци (експерти) и ауторитети, који се ретко појављују и за које треба планирати и обезбедити посебно време, и то за већи број заинтересованих лица у наведеним областима и садржајима. Иначе, у целини, тај облик рада мање је оправдан у високошколској војној настави од осталих облика наставног рада.

Под групним обликом рада подразумева се групни рад студената и слушалаца у редовној настави кроз самостално учење и решавање задатака у групи. Карактеришу га међусобна сарадња, оперативно учење и размена информација међу члановима групе. На реализацију групног рада и процесе његовог одвијања наставник утиче непосредно и посредно, и то: прецизирањем и анализом обављених задатака у групном раду и преко руководиоца групе, којег је наставник претходно до детаља припремио и инструктирао за реализацију групног рада. Тај облик рада се сматра једним од активнијих и веома корисних облика наставног рада у високошколској настави, па га треба што чешће примењивати у непосредној пракси високих војних школа.

Индивидуалним обликом рада означава се рад студената или слушалаца, одређеног временског трајања, на задацима које су сами одабрали, или им их је одредио наставник, а који одговарају њиховим могућностима, тежњама, интересовањима и нивоима аспирација. У односу на остале облике наставно-студијског рада, тај рад је веома користан и ефикасан ако се примењује као посебан облик рада или у комбинацији са фронталним и групним радом у одређеном времену и трајању.

Са становишта потреба и захтева антрагошке и дидактичке теорије, у високошколској војној настави тежиште наставних активности усмерено је на примену активних облика наставног рада у непосредној реализацији наставно-студијског процеса са студентима и слушаоцима високих војних школа. То значи да би најчешће требало да се примењују индивидуални и групни облик рада, а потом комбинација наставних

облика рада: фронтални – групни – индивидуални, и обрнуто: индивидуални – групни – фронтални облик рада. Из тога произилази да би у пракси високошколске наставе најмање требало да буде заступљен фронтални облик рада (шема 1).

Шема 1

Комбинација наставних облика рада у високошколској војној настави

У непосредној пракси високих војних школа, међутим, тежиште наставно-студијског рада усмерено је, више и чешће, на пасивне облике рада (фронтални облик) а мање и знатно ређе на активне облике рада (индивидуални и групни рад). У вези с тим, а с обзиром на све организационе облике рада у високошколској настави, са становишта теорије и праксе, посебно су значајни: 1) предавања *ex cathedra*; 2) консултације (групне и појединачне); 3) вежбе; 4) практичан рад; 5) семинари; 6) менторски рад и менторско вођење; 7) хоспитовање и стажирање, и 8) израда и одбрана семинарских, истраживачких и дипломских радова.

Предавање ex cathedra, у ширем смислу, јесте свако усмено излагање наставника о некој теми које чини систематизовану и логички засновану целину, и које, у основи, задовољава одређене стручне, језичке, књижевне и реторичке захтеве. Некада је свако усмено излагање називано предавањем (преношење знања), међутим, сада се усмено излагање може односити не само на предавање него и на друге облике комуникација између наставника и студената и слушалаца.

У високошколској војној настави тај организациони облик рада веома је погодан, рационалан и економичан када студенте и слушаоце треба, кроз уводна предавања, увести у садржај области, проблематику и обавезе у изучавању предмета; за реализовање тежих и компликованијих тема, области или делова садржаја; када се у настави ангажује изузетно стручно лице (ауторитет у одређеној области) и када треба обезбедити шири и бројнији аудиторјум слушалаца.

Консултације су веома корисни и често примењивани организациони облици наставног рада у високошколској настави. Реализују се ради детаљнијег разјашњавања, продубљивања или допуне појединих питања, отворених проблема или делова садржаја градива. Консултације доприносе већем ангажовању и активности студената и слушалаца, рационалнијем учењу и ефикаснијем савлађивању програмских захтева, циљева и задатака у току школовања. Могу се изводити индивидуално и групно (назив потиче од латинске речи *consultare*, што у преводу значи

– промислити, промозгати). У односу на досадашњу примену консултација у високим војним школама, може се закључити да су могућности за тај организациони облик рада само делимично искоришћене.

Вежбе, као планиране наставне активности и организациони облици рада, веома се често организују и примењују у високошколској настави, ради оспособљавања студената и слушалаца за успешно извођење моторичких, перцептивних и интелектуалних (мисаоних) операција. Суштина вежбе огледа се у томе да се планиране активности понављају све док субјекат задате операције не почне да изводи веома успешно, а успешност студената у обављању одређених радњи, вежби, поступака и операција одређује се на основу утврђених и прихваћених критеријума успешности.

Свака важеба обухвата разне облике понављања и узастопна вежбања помоћу којих се стичу и проширују знања и формирају и развијају вештине и навике. Вежбања могу бити: усмена, писана, графичка, лабораторијска, техничка, тактичка, стројева, практична итд., а посебно су значајна за стицање навика и практичних и интелектуалних вештина. Вежбе се могу организовати, припремити и извести у кабинету, учионици, лабораторији, тактичким вежбаоницама, на терену (полигон и вежбалиште) итд. Тај организациони облик наставног рада се веома често планира, организује и примењује у обуци студената и слушалаца у току реализације високошколске војне наставе.

Под практичним радовима студената и слушалаца подразумева се примена знања, вештина и навика стечених у току њиховог редовног школовања у решавању практичних задатака и проналажењу конкретних решења, приказа и цртежа у пракси у истим, различитим и новим ситуацијама. Да би стечена знања, вештине и навике студената и слушалаца у току школовања што више били у функцији примене у пракси, за многе наставне предмете израђени су практикуми, тј. уопштена, систематизована и штампана упутства и решења за практично извођење наставе и примену одређених садржаја наставних предмета у конкретним ситуацијама. Ипак, према примени у високошколској војној настави, може се закључити да се практичним радовима не придаје одговарајућа пажња с обзиром на ефекте који могу да се остваре њиховом чешћом применом у процесу високошколске војне наставе.

Семинари се веома често организују у високошколској војној настави као организациони облик рада са студентима и слушаоцима. Више су заступљени у раду са студентима високих војних школа, него у раду с ученицима средњих војних школа. Семинар омогућава: слободнију расправу (семинарска расправа) о одабраним садржајима (тезе) НПП, самостално припремљене и организоване семинарске вежбе, израду семинарских радова, учешће у истраживањима и припреми, разматрању и анализирању семинарских приказа на основу литературе о разматраном питању и проблему.

Појам *семинар* потиче од латинске речи *seminarium*, што значи: расадник, институција, организациона јединица, а најчешће организа-

циони облик рада у високошколској војној настави. Са становишта теорије и искустава стечених у непосредној пракси, семинари су веома погодни и корисни организациони облици у раду с одраслим људима (студентима и слушаоцима) у високошколској војној настави, па би их требало знатно више користити с обзиром на могућности које пружају, и резултате који се помоћу њих могу остварити. Међутим, да би се успешно применили и обезбедили очекиване ефекте према НПП потребно је много рада и индивидуалних, групних и колективних напора у њиховој припреми и непосредној реализацији. Због тога их, вероватно, студенти и слушаоци избегавају и нерадо прихватају у наставно-студијском процесу.

Менторски рад и менторско вођење у високошколској војној настави има тројако значење: 1) рад искуснијег наставника приликом упућивања млађих наставника за време приправничког стажа и њиховог увођења у наставни рад; 2) непосредна помоћ наставника у кабинету, лабораторији и вежбаоници студентима и слушаоцима у току припреме, организовања и извођења наставне праксе, и 3) вођење и усмеравање студената и слушалаца високих војних школа приликом израде семинарских радова, истраживачких пројеката, дипломских радова, реализације хоспитовања и стажирања у јединицама ВЈ, изради магистарских радова и докторских дисертација у области војних наука.

До сада су менторски рад и менторско вођење студената и слушалаца најчешће примењивани при изради дипломских радова, магистарских радова и докторских дисертација, а знатно ређе при изради истраживачких пројеката, семинарских радова и других организованих облика, модалитета и наставних активности у процесу наставно-студијског рада. С обзиром на изузетно велики значај менторског рада и менторског вођења кандидата у развијању стваралачке активности и иницијативе, развијању самосталности у раду, вишег нивоа аспирације и трансфера примене стечених знања, вештина и навика у непосредној пракси, животу и раду, проблемима менторског рада и менторског вођења кандидата у процесу високошколске војне наставе требало би посветити одговарајућу пажњу у високошколској војној дидактици и методици.

Хоспитовање и стажирање студената и слушалаца планира се, организује и спроводи у командама, установама и јединицама ВЈ ради извођења приступних (огледних) предавања, реализацији наставе према НПП и стављања студената у одговарајуће улоге: командира одељења, вода и чете – батерије и њима равним јединицама у Војсци. Тај организациони облик рада има изузетан значај у оспособљавању студената у току школовања за успешније обављање будућих почетних функционалних дужности у командама, установама и јединицама ВЈ по завршетку школовања. Хоспитовање и стажирање студената ВА ВЈ планира се, организује и спроводи у трећој и четвртој години школовања, односно, за време специјалистичког школовања студената у школским центрима видова и родова Војске. Током заједничког школовања

студената ВА ВЈ (прва и друга година) било би нерационално и неефикасно организовати и спроводити такве облике рада, јер студенти у том периоду на организовани начин стичу шира општа, општа војна и војностручна фундаментална сазнања, вештине и навике и развијају неопходне способности и склоности потребне за своју специјалност, специјалистички део школовања и војну професију уопште.

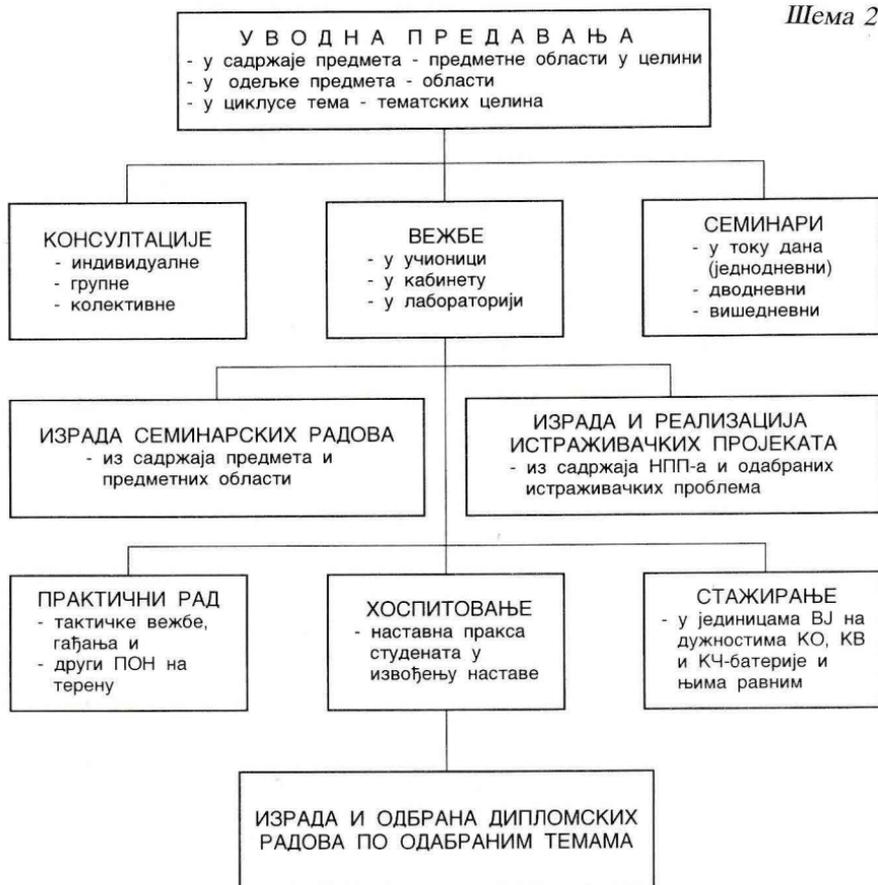
Наведени организациони облици рада се веома успешно и осмишљено планирају, организују и спроводе у ВА ВЈ, и то на основу дуге традиције, и о њима (о њиховој потреби, значају и улози у процесу оспособљавања) веома се повољно изјашњавају како студенти, тако и наставници – старешине ВА ВЈ и трупних јединица Војске. У даљем раду на осавремењавању, доградњи и развијању наставних и организационих облика рада у високошколској војној настави наведене организационе облике рада (хоспитовање и стажирање) треба знатно више уважавати и вредновати у процесу свеукупног оспособљавања студената за своје професионалне дужности у току школовања у ВА Војске Југославије.

Израда и одбрана семинарских, истраживачких и дипломских радова студената и слушалаца за време трајања редовног школовања омогућава да се кандидати доводе у веома тешке, деликатне и одговорне улоге и ситуације, које треба самостално, уз помоћ, сугестије и упутства ментора, да савладају и успешно разреше са становишта теорије и праксе.

Кроз целокупну процедуру израде и одбране наведених самосталних радова студената и слушалаца могу се сагледати: 1) фонд знања и обим и количина информација које кандидати поседују из одређених области; 2) функционална применљивост стечених сазнања са становишта теорије и праксе и њихово трансферно дејство у новим условима и ситуацијама, и 3) трајност и разумљивост стечених знања и информација и њихова повезаност у интердисциплинарном смислу. Све наведене особине, квалитете и способности студенти и слушаоци изграђују и развијају за време конципирања и писања семинарских радова, осмишљавања пројеката и његове реализације, дефинисања теме и структуре дипломског рада и разраде целокупне структуре утврђених садржаја.

У току израде наведених радова студенти се вежбају да у потпуности разумеју и теоријско-методолошки дефинишу и прецизирају оно што желе да искажу и образложе у својим радовима на потпуно јасан, стручан и логичан начин. То је једна од најтежих фаза у високошколској војној настави по мишљењу студената и млађих наставника, јер чини врхунац и круну целокупног процеса школовања и оспособљавања, у којем би управо жељене и очекиване особине, квалитети и способности кандидата требало да се покажу у изради наведених финалних радова. Дакле, управо ти радови значајно доприносе изграђивању и развијању културе писаног изражавања, стручног, језичког, методолошког и логичког осмишљавања садржаја текста, разраде и образложења назначених питања и проблема.

Посебан значај, улога и вредност наведених радова студената и слушалаца огледа се у њиховој усменој одбрани и образложењу пред

Организациони облици наставно-студијског рада у високошколској војној настави

наставником ментором или члановима комисије. У току усмене одбране радова кандидати показују колико владају одабраним проблемом и колико су били самостални и креативни у његовом проучавању; наводе изабрану аргументацију и чињенице у доказивању; показују способност повезивања, анализирања и критичког сагледавања назначених или одабраних спорних питања, добијених резултата или идентификованих проблема и, на крају, показују начин мишљења и брзину размишљања, сналажења и реаговања у различитим ситуацијама (когнитивни стил понашања личности). Наравно, до таквих комплекснијих запажања и процена не може се доћи у другим свакодневним ситуацијама, разговорима и пропитивањима (испитивањима) студената усмереним на оно што је већ до тада познато, а везано је за консултовање и репродуковање неких исказа, чињеница и података из теоријских извора и стручне литературе. Дакле, студенте и слушаоце треба што чешће доводити у проблемске ситуације које не могу да реше или разреше само репродук-

ковањем текста, појмова и чињеница, већ новим идејама и оригиналним решењима, генерализованим искуством, знањима, вештинама и навикама, општим фондом знања, продуктивним мишљењем и стваралачком активношћу и иницијативом у решавању постављених задатака и обавеза.

**Потребе, могућности и варијанте потпунијег активирања и
испољавања студената и слушалаца у наставно-студијском раду
високих војних школа**

У односу на претходно завршене нивое школовања, концепција предметних области и конкретна дидактичко-методичка структура њиховог садржаја, утврђене наставним плановима и програмима високих војних школа нивоа основног и постдипломског усавршавања студената и слушалаца, захтевају сасвим друкчије приступе, усмерења и организацију рада. Те специфичности огледају се у интердисциплинарном приступу програмској грађи, проблемском разматрању и анализи садржаја, тимском извођењу наставе и основној оријентацији и усмерењу студената и слушалаца ка индивидуално-студијском прилазу појавама, процесима и проблемима, вежбању и оспособљавању у њиховом решавању и постепеном осамостаљивању у наставно-студијском процесу. Дакле, то значи да би у непосредној реализацији високошколске војне наставе са студентима и слушаоцима на том нивоу школовања и оспособљавања требало потпуно избацити класичне облике разредно-часовног система, у којем доминирају строга разграничења предметних научних дисциплина с одређеним фондом часова за предмете, теме и наставне јединице, уз наглашен фронтални облик рада и предавања наставника *ex cathedra*. То је потребно због тога што се старешине у тим школама припремају за самостално обављање одговорних дужности и руковођење обуком, васпитним и информативним радом и за изграђивање и развијање свих елемената борбене готовости код војника, старешина, јединица и команди Војске. Због тога студенте и слушаоце треба навикавати да свакодневним активним односом у процесу редовне наставе и самосталном студијском раду стичу потребна знања и развијају вештине, навике и способности које су неопходне за обављање њихових почетних фундаменталних дужности (командир вода, чете – батерије и њима равне јединице у ВЈ). Таква активна позиција студената и слушалаца у наставном процесу неопходна је и због тога што су предметне области груписане у интегралне целине. Да би студенти и слушаоци успешно овладели тим програмским целинама и да би се, као активни субјекти и равноправни партнери, успешно припремили за активно учешће у наставном процесу, они морају да уложе велике индивидуалне напоре у детаљно проучавање тих области. Једино таквим интензивним и студијским начином рада кандидати могу за краће време да савладају сложене и веома обимне програме рада у тим школама. Из наведеног произилази закључак да се једино у тако организованој и реализованој

настави постиже већа ефикасност наставног рада и знатно већа применљивост и трајност стечених знања, вештина и навика.

Под *ефикасношћу наставно-студијског рада у високошколској војној настави* подразумева се достигнути степен знања, вештина, навика и способности студената и слушалаца, изражених квантитетом, квалитетом, трајношћу и применљивошћу, до којих се долази вредновањем целине васпитно-образовног рада у школи у односу на захтеве постављене у наставном плану и програму.

Применљивост и трајност стечених знања, вештина, навика и развијених способности студената и слушалаца, утврђује се у периоду обављања њихове наставне праксе (хоспитовање³ и стажирање⁴) на почетним официрским дужностима у Војсци Југославије или у процесу рада старешина и обављања њихових функционалних дужности по завршетку школовања. У вези с тим, у савременој настави се тежи ка непосредном остварењу ерголошког захтева: да се ефикасност наставног рада у високошколској војној настави што је могуће више приближи практичној примени у обављању почетних и будућих дужности професионалних официра. Да би се успешније остварили постављени захтеви и дефинисани циљеви и задаци школовања у високим војним школама неопходно је утврдити основне дидактично-методичке стандарде одвијања наставно-студијског процеса у високошколској војној настави. Наиме наставно-студијски процес високошколске војне наставе требало би да карактеришу следећа стандардна обележја: студијски прилаз; аналитичко-синтетички однос; стваралачка активност и иницијатива; креативност; оспособљеност за активно учешће у тимском раду и бављење тимским радом; усмереност ка индивидуалним истраживачким напорима; формирање навика за активно бављење самообразовним радом и друго.

Наведена обележја и методички стандарди високошколске војне наставе могу се успешно развијати у току одвијања наставног процеса кроз следеће етапе студијског рада: уводна предавања; консултације (индивидуалне, групне и колективне); вежбе и практичан рад (практичне радње и наставна пракса); семинари, који према трајању могу бити једнодневни, дводневни или вишедневни, зависно од проблематике и садржаја који се разматрају; истраживачки пројекти и семинарски и дипломски радови.

Приликом разматрања реалних могућности и варијаната потпуног активирања и испољавања студената и слушалаца у наставно-студијском раду високих војних школа полази се од чињенице, да свака нова концепција, доградња, развој, модернизација или трансформација војно-

³ Под хоспитовањем се подразумева посебан облик практичног оспособљавања студената наставничког усмерења. Наиме, студент изводи наставу у учионици или кабинету или присуствује наставном раду искуснијих наставника.

⁴ Под стажирањем се подразумева такав облик рада, у коме студент проводи извесно време (две седмице до месец дана) на стажу у јединици ради стицања радног искуства, проширивања и продубљивања стручних знања и стицања неопходних практичних искустава.

-школског система обухвата два основна подручја; 1) спровођење реформи на спољашњем плану и 2) спровођење реформи на унутрашњем плану. У развоју војног школства у целини, а тиме и високих војних школа, пре неколико година учињен је видан напредак у спољној реформи, на плану нормативно-правног регулисања војних школа и дефинисања њиховог статуса, места, улоге и значаја у оквиру војно-школског система ВЈ и школског система у СР Југославији. Међутим, унутрашњом реформом и трансформацијом још увек нису захваћена сва значајна подручја и развојне делатности васпитно-образовног рада у оквиру високих војних школа. У вези с тим и без дубљих анализа може се доказати да постојеће традиционално подручје дидактичко-методичког рада на том нивоу школовања постаје све озбиљнија кочница даљим позитивним променама и развоју високих војних школа. То показују постојеће анализе и програми васпитно-образовног рада и процене организације и реализације наставно-студијског процеса у високим војним школама. Проблеми и сметње у том домену могу се спецификовати по следећем редоследу:

1) наставно-студијски процес у високим војним школама није у потпуности прилагођен узрасту студената и слушалаца, па не одговара захтевима нивоа школовања, јер се, обично, одвија према уобичајеним стандардним нормама које су општеважеће и за друге нивое школовања;

2) у наставном процесу доминира традиционални стил рада, усмерен на потпуно реализацију свих тема, наставних јединица и теза предвиђених НПП и образложених и разрађених у наставно-образовној литератури за студенте и слушаоце. Захтеви су усмерени на запамћивање и репродуковање појмова, дефиниција и чињеничног материјала, а знатно мање се инсистира на трансферу применљивости стечених знања, вештина, навика и развијених способности у непосредној пракси;

3) од свих примењиваних облика наставног рада, најчешћи је фронтални (заједнички) рад наставника и студената (слушалаца) у оквиру веће образовне групе, док се остали активнији облици наставног рада (индивидуални и групни рад) знатно мање и ређе примењују;

4) предавања наставника чине најмасовнији и најфреквентнији организациони облик наставног рада. Она обухватају скоро две трећине фонда часова предвиђених наставним плановима и програмима високих војних школа. Свим осталим организационим облицима припада око трећина фонда часова у току целокупног школовања;

5) у наставном процесу и даље је задржан традиционални однос између наставника, студената и слушалаца у погледу одвојености фаза – реализације наставе (предавања) и вредности резултата рада (испита);

6) настава се обично планира, одвија и верификује према утврђеним стандардима разредно-часовног система и поступцима из традиционалне наставе;

7) за потпуно испуњење и остваривање захтева и очекивања од високошколске војне наставе у садашњем тренутку нису створени сви

потребни предуслови, нити су за такав рад припремљени студенти, слушаоци и већина наставника високих војних школа.

Да би се унапредио, доградио и даље развијао васпитно-образовни рад у високим војним школама, неопходно је да се спроведе мноштво реформских захвата и трансформација у оквиру самих школа. Прва мера требало би да се односи на потпуније прилагођавање наставно-студијског процеса узрасту и могућностима студената и слушалаца. У тако организованом наставном процесу студенти и слушаоци би имали позицију активног субјекта и равноправног партнера у току наставног рада, док би тежишне захтеве у наставним плановима и програмима и студијама у целини требало усмерити на функционалност, применљивост и трајност стечених знања, вештина, навика и развијених способности у сличним и различитим ситуацијама, с обзиром на степен, брзину, јачину, снагу и области њиховог трансферног дејства.

Од свих до сада познатих и у пракси примењиваних дидактичких облика наставног рада тежиште би требало првенствено да буде на индивидуалном раду слушалаца, а затим на групним облицима рада. Повремено би се могли примењивати и фронтални облици рада, и то према указаним потребама. Дакле на том нивоу школовања, уобичајени редослед примене облика наставног рада: фронтални – групни – индивидуални рад, требало би окренути у обрнутом смеру, у погледу фреквенције њихове примене: индивидуални – групни – фронтални рад.

Организационе облике наставно-студијског рада у високошколској војној настави требало би поставити тако да се у глобалу трећина наставног фонда часова планира и реализује као уводна предавања наставника ради потпунијег увођења слушалаца у проблематику тематских целина предметних области. Остали део наставног времена, око две трећине, требало би планирати и реализовати у оквиру мањих образовних група и активнијих организационих облика наставног рада, у којима слушаоци могу непосредније, активније и равнoмерније да учествују у наставном процесу. Такав начин студијског рада учесника у наставном процесу могуће је обезбедити у току планирања семинара и семинарских радова, израде семинарских радова, разраде тактичких задатака, групних консултација, вежби, менторских вођења и израде истраживачких пројеката и дипломских радова. Наведени организациони облици студијског рада које би требало што чешће планирати и реализовати у високошколској војној настави омогућавају учесницима наставно-студијског процеса да сва тежишна питања и проблеме који су предвиђени НПП детаљно проуче, анализирају и размотре са свих аспеката у току реализације наставног процеса. Такав начин наставног рада у високошколској војној настави захтева флексибилнији прилаз непосредном реализовању и комбиновању фаза наставног рада од стране свих учесника. То значи да би студенти и слушаоци у току непосредне активне реализације предмета и предметних области предвиђених НПП, путем семинарских радова, писмених радова, колоквијума, тестова, вежби, практичних радова, наставне праксе, истраживачких

пројеката итд., имали могућност да многе предмете, предметне области или делове садржаја успешно апсолвирају, колоквирају, факултативно изучавају и парцијално полагају пре званично планираног испитног рока за наведене предмете и предметне области у семестру и години школовања када се реализују. Такви услови и варијанте у постојећем моделу организације високошколске војне наставе постоје за мали број предмета. Наравно, требало би да се НПП и комплетном организацијом студија обезбеде могућности за правовремено вредновање резултата рада и свих остварених постигнућа у току њихове непосредне реализације и изучавања са становишта теорије и праксе. Тиме се подстичу и развијају већа мотивација и залагање студената у наставно-студијском раду, континуитет студијског рада у току школовања, квалитет стечених знања, вештина и навика и њихова потпунија функционалност и применљивост у пракси, а то је и најуспешнији и најорганизованији начин одвицавања студената од кампањског рада или, првенствено, спречавања његове појаве.

Менторски рад – вођење, усмеравање и подстицање студената и слушалаца у наставно-студијском раду високих војних школа

У току реализације наставно-студијског процеса у високим војним школама менторско вођење, усмеравање и подстицање студената и слушалаца у изради истраживачких пројеката, семинарских радова, компоновању (изради) тактичких задатака, дипломских радова и других задатака и облика рада припада групи веома важних и тежишних задатака на плану њиховог осамостаљивања и организованог и осмишљеног увођења у проблематику научног, студијског и стручног рада. У вези с тим ради организованијег и потпунијег усмеравања студената и слушалаца у испуњавању планираних обавеза у току индивидуалног рада, сваком студенту и слушаоцу одређује се ментор⁵ (водителј, консултант или татор).

Улога ментора у току вођења и усмеравања студената и слушалаца не огледа се у томе да им даје и сервира готова решења, него, напротив, да их стално подстиче, усмерава, мотивише, оријентише и охрабрује у трагању за новим решењима. Дакле, суштина менторског вођења огледа се у томе да сваки студент и слушалац у току школовања, уз организовану помоћ ментора, потпуно самостално дође до дефинитивних решења приликом израде истраживачких пројеката, семинарских радова, припреме и реализације наставне праксе и теме дипломског рада. Управо та сарадња између ментора и кандидата подразумева међусобно увежбавање, поштовање личности, узајамну упорност и стрпљење у току рада – од избора теме, дефинисање проблема, разуме-

⁵ Под појмом ментора подразумева се: вођа и саветник, старији и искуснији наставник који води и упућује млађе наставнике (почетнике) у вежбаоници или за време стажа. Енциклопедијски рјечник педагогије, „Матица хрватска“, Загреб, 1963, стр. 479).

вања суштине постављених захтева, утврђивања структуре рада и консултовања селективне литературе, па све до дефинитивне израде рада или потпуне реализације постављеног истраживачког задатка.

Нека сазнања из непосредне праксе васпитно-образовног рада високих војних школа указују на то да квалитет завршних радова студената и слушалаца, најчешће зависи од квалитета и успешности менторског вођења и начина успостављене сарадње, повољне радне климе између ментора, студента и слушаоца у току њиховог заједничког рада, остварених контаката и комуникација. Знатан део менторског рада непосредно се остварује кроз организовање индивидуалне и групне конструкције наставника са студентима и слушаоцима високих војних школа, које су се показале као веома ефикасни организациони облици рада у досадашњем раду високих војних школа. Наиме, индивидуалне и групне консултације стварају велике могућности студентима и слушаоцима да у вези с разним питањима, дилемама и проблемима консултује своје предметне наставнике или одабране менторе из области свог интересовања и проблематике којом се баве и коју изучавају. Оне су ефикасан и рационалан организациони облик наставног рада јер омогућавају студентима и слушаоцима да се у току реализације наставе или самосталног изучавања одређених проблема оријентишу на питања која их посебно интересују, која су им нејасна и неразумљива и да, при томе, не ометају индивидуални темпо рада осталих учесника. Највећа ефикасност индивидуалних и групних консултација постиже се онда када се оне планирају упоредо с индивидуалним радом студената и слушалаца и њиховим припремама за семинаре и израду семинарских радова, припремама вежби, решавањем тактичких задатака, израдом пројеката и организовањем истраживања, конципирањем и израдом дипломских радова итд. Тако организовани наставни рад је интересантнији, интензивнији и занимљивији и студентима и слушаоцима, јер им се у току проучавања програмских садржаја омогућава истовремено непосредно контактирање са више извора комуникација и различитих информација.

У домен менторског рада (вођење, усмеравање и подстицање студената и слушалаца) спада и веома значајно питање перманентног оспособљавања студената и слушалаца за самообразовање и самообразовни рад у току школовања и обављања своје професионалне дужности. Наиме, оспособљавање студената и слушалаца у току школовања за интензивније бављење самообразовањем и самообразовним радом приоритетни је задатак и обавеза сваке школе, тј. андрагошке институције у нашем друштву и Војсци. Такву оријентацију и усмеравање прати веома буран и динамичан научно-технички, технолошки и друштвени развој, посебно у садашњем тренутку. Школа више није у могућности да својим кандидатима обезбеди потребну количину знања за цели живот или професионални радни век. Та знања сада веома брзо застаревају, па су њихово обнављање, проширивање, па чак и потреба за стицањем нових сазнања неопходни после три до пет година након

завршеног школовања. До таквих промена доводе веома буран друштвено-политички, научно-технички и технолошки развој, експлозија знања и брзи проток информација, који је достигао неслућене и незапамћене размере, како у другим земљама света, тако и у нас. Наравно, то све доводи до промена, открића, проналазака и новина у концепцији и војној доктрини, ратној вештини, стратегији, оператици и тактици. У вези с тим, да би могао стално да прати све токове друштвеног развоја на општем плану и промене и навике у свом окружењу и послу (струка), старешина заиста мора да се бави самообразовањем и самообразовним радом. Нека искуства и запажања у раду високих војних школа указују да се око половина студената и око две трећине слушалаца у току школовања успешно оспособи за бављење самообразовањем након завршеног школовања. Међутим, остатак студената и слушалаца теже се сналази у самообразовном раду. Код њих се најчешће јављају следеће потешкоће: кампањски рад, слаба мотивисаност, теже овладавање методама и техникама самообразовног рада, недостатак менталне кондиције и културе учења, као и несхватање потребе за сталним образовањем. У вези с тим, поставља се веома озбиљан задатак свим васпитно-образовним институцијама, у друштву и Војсци Југославије, од најнижег до највишег нивоа образовања, да младе и одрасле у току школовања и менторског рада систематски васпитавају и оспособљавају за самостални студијски рад, за развијање критичког, креативног и стваралачког мишљења и за бављење самообразовним радом по завршетку школовања.

Закључак

1) Пет међусобно повезаних интегралних целина у основи чине тежиште и главни оквир високошколске војне наставе са становишта развоја теорије и наше непосредне праксе: 1) суштина и смисао високошколске војне наставе; 2) проблеми планирања, организације и реализације високошколске војне наставе; 3) наставни и организациони облици рада у високошколској војној настави; 4) потребе, могућности и варијанте потпунијег активирања и испољавања студената и слушалаца у наставно-студијском раду високих војних школа, и 5) менторски рад, менторско вођење, усмеравање и подстицање студената и слушалаца у наставно-студијском раду високих војних школа.

2) Аутор је покушао да упореди високошколску војну наставу са становишта теорије и њеног досадашњег развоја са квалитетом, садржајем и нивоом наставе која се организује и реализује у високим војним школама на свим степенима и нивоима њиховог организовања. У вези с тим, може се закључити следеће: 1) настава која се сада реализује у високим војним школама у погледу захтева, потреба и очекивања ни приближно не одговара теоријским достигнућима развоја високошколске војне наставе; 2) војна настава је приближно уједначена на свим

нивоима и степенима школовања у ВЈ; и 3) за организовање и реализовање правог и очекиваног нивоа високошколске војне наставе у високим војним школама нису се до сада стекли сви потребни и одговарајући услови.

3) Високе војне школе сада немају интернатски и наставни простор и одговарајућу наставно-материјалну базу да би могле да удовоље захтевима високошколске војне наставе. Такође, студенти и слушаоци високих војних школа и већи број наставника нису припремљени за студијски рад у високошколској војној настави – навикнути су на уобичајене и традиционалне начине рада, који се у суштини не разликују у свим војним школама. Свако одступање од тако утврђене шеме, с новим и тежим захтевима, прави потешкоће и изазива незадовољство и реаговање студената, слушалаца и наставника у наставном раду.

4) Основна намера аутора чланка јесте приказивање свим учесницима високошколске војне наставе реалног нивоа наставе, квалитета рада, стања и садржаја рада како би се на неки начин исправила погрешна представа која се има о тој врсти и нивоу наставе у високим војним школама. Наиме, већина људи који не познају детаљно проблематику високог војног школства сматра да је та настава на много вишем нивоу него што стварно јесте. Управо их тих разлога желимо да покренемо иницијативу и подстакнемо на размишљање све активне учеснике наставног рада у високим војним школама да на организовани начин подигну наставу на знатно виши ниво и тиме унапреде све садржаје рада и активности студената, слушалаца и наставника у високошколској војној настави.

Литература:

1. В. Андриловић, *Како одрастао човек учи*, „Школска књига“, Загреб, 1976.
2. Р. Анђелковић, *Улога војних школа у оспособљавању питомаца и слушаалаца за самостални рад и перманентно усавршавање*, „Војно дело“, бр. 5/1983.
3. Р. Анђелковић, *Вредновање у војним школама*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.
4. Р. Анђелковић, *Андрогошко-дидактичка заснованост наставно-студијског процеса у високим војним школама Војске Југославије*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 34–35/1996, ЦВШ ВЈ, Београд.
5. Р. Анђелковић, М. Бојанић, *Методика васпитног рада*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.
6. Група аутора, *Војна андрагогија*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1997.
7. П. Дамњановић, *Неки проблеми организације васпитно-образовног рада у Војсци Југославије*, „Савремени проблеми ратне вештине“, ЦВШ ВЈ, бр. 36–37/1996.
8. П. Дамњановић, *Планирање и припремање војне наставе*, „Нови гласник“ бр. 2, Београд, 1996.
9. С. Јовановић, *Дидактички проблеми високошколске војне наставе*, „Војно дело“, бр. 1/1972.

10. Љ. Касагић, *Трансформација духа професионалне војске*, „Војно дело“ бр. 4–5/1996.
11. М. Лазовић, *Детерминанте профила командно-штабног официра Војске Југославије*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1993.
12. С. Нишић, *Рационализација наставног рада у високим војним школама*, „Теорија и ратна пракса“, ЦВВШ КоВ, Београд, бр. 10/1985.
13. *Основе наставних планова и програма: ВА, ПДС војних наука*, ГПШШ, ШНО, ГШ ВЈ, Београд, 1991, 1993, 1995, 1996. и 1997.
14. Н. Пастуовић, *Образовни циклус*, Андрагошки центар, Загреб, 1978.
15. Ђ. Радојевић, *Студијски рад у високошколској војној настави*, „Војно дело“, бр. 3/1997.
16. Ђ. Станић, *Војне школе и трупна пракса*, „Војно дело“, 5/1972.
17. Б. Самоловчев, *Школовање официра савремене армије као друштвени и научни проблем*, „Зборник радова ВА КоВ“, Београд, бр. 3/1976.
18. В. Стојковић, *Технологија војног образовања*, ВИНЦ, Београд, 1990.
19. В. Шмит, *Високошколска дидактика*, ПКЗ, Загреб, 1972.